

Бабій І.О.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ХУДОЖНІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ МОРФОЛОГІЧНИХ НОРМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

***Анотація.** У статті розглянуто окремі із шляхів формування комунікативної професійної компетенції студентів художніх спеціальностей під час повторення морфологічних норм сучасної української літературної мови, зокрема тих, які стосуються правил використання прикметника. Акцентовано увагу на основних питаннях, завданнях і вправах, що потребують підвищеної уваги на практичних заняттях.*

***Ключові слова:** комунікативна професійна компетенція, морфологічні норми, прикметник, усна і писемна форми професійного мовлення.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются отдельные пути формирования коммуникативной профессиональной компетенции студентов художественных специальностей при повторении морфологических норм современного украинского литературного языка, касающихся в частности правил использования имени прилагательного. Акцентируется внимание на главных вопросах, заданиях и упражнениях, требующих повышенного внимания на практических занятиях.*

***Ключевые слова:** коммуникативная профессиональная компетенция, морфологические нормы, имя прилагательное, усная и письменная формы профессиональной речи.*

Abstract. The article examines some of the ways of art majors' communicative professional competence formation during repetition of the modern Ukrainian literary language morphological norms, in particular those related to the rules of adjective use. The heed is paid to key issues, problems and exercises that require special attention during practical session.

Key words: communicative professional competence, morphological norms, adjective, oral and written forms of professional speech.

Комунікативна компетенція майбутніх фахівців у галузях образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та дизайну нерозривно пов'язана із теоретичним і практичним володінням усіма нормами сучасної української літературної мови загалом і морфологічними – зокрема. Морфологічні норми охоплюють велику кількість правил, що регулюють використання самостійних і службових частин мови, ми ж зосередимо нашу увагу у статті тільки на правилах, що стосуються прикметника, оскільки він

охоплює такі семантичні групи лексики, які цілком можна розглядати як один із необхідних елементів мови професійного спілкування спеціалістів у сфері мистецтвознавства. Саме тому **мета** статті – розкриття основних принципів формування комунікативної професійної компетенції студентів художніх спеціальностей у взаємозв'язку із оволодінням морфологічними нормами сучасної української літературної мови, зокрема – правилами використання прикметника. Досягнення мети зумовлене розв'язанням низки завдань:

- проаналізувати взаємозв'язок і взаємозумовленість формування професійної комунікативної компетенції майбутніх фахівців у сфері мистецтвознавства, з одного боку, і оволодіння морфологічними нормами української мови, зокрема тими, що стосуються прикметника, – з іншого;
- описати різного рівня складності навчальні завдання із морфології української мови (зокрема, вивчення прикметника): подати зразки таких вправ та (за необхідності) взірці їх виконання;
- умотивувати доцільність використання комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення граматичних явищ, прихильниками якого є М. Вашуленко, С. Караман, О. Караман, М. Пентиліук, О. Горошкіна та ін.

Зазначимо, що комунікативну компетенцію кваліфікують як «систему знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування» [5, с. 21], а професійна комунікативна компетенція «...репрезентує професійні знання, вміння і навички спілкування» [6, с. 19].

Оскільки основними завданнями навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є, зокрема, наступні: «...сформувати мовну компетенцію майбутніх фахівців, що містить знання і практичне оволодіння нормами літературної професійної мови, а також стійкі навички усного і писемного мовлення, зорієнтованого на професійну специфіку...» [6, с. 14], то вважаємо необхідним дотримуватися тісного взаємозв'язку між теоретичним і практичним оволодінням нормами сучасної української літературної мови, з одного боку, і формуванням стійких комунікативних

компетенцій, потрібних у професійному спілкуванні, – з іншого. Цей зв'язок, на нашу думку, полягає у відмові від формального підходу до вивчення української мови, за якого основна увага спрямована не на зміст мовлення, а на форму. Студенти не повинні заучувати поняття і правила морфології безвідносно до мовленнєвих завдань, оскільки такий підхід веде до все більшої абстрагованості правил сучасної української мови і відірваності студентів від практичного застосування здобутих знань. Отже, саме комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення граматики, спрямований на «...формування мовної і мовленнєвої компетенції» [4, с. 200], вважаємо найкоректнішим, адже «у живому акті мовлення лексичні та граматичні явища нерозривні: грамика організовує словник, у результаті чого утворюються одиниці змісту – основа всякої мовленнєвої діяльності» [8, с. 61]. Відповідно і лексичні, і граматичні знання, уміння й навички становлять основу мовної, мовленнєвої, комунікативної, а отже – і професійної комунікативної компетенції.

Перед тим, як переходити до виконання практичних завдань, покликаних покращити володіння морфологічними нормами української літературної мови загалом, правилами використання прикметника як частини мови в усному і писемному професійному мовленні зокрема, студенти повинні відповісти на наступні запитання:

1. *Що таке прикметник?*
2. *Перелічіть основні семантичні групи прикметників (назви кольору, смаку, розміру тощо).*
3. *Які існують розряди прикметників?*
4. *У чому полягає причина переходів між розрядами прикметників?*
5. *Які прикметники утворюють ступені порівняння?*
6. *Як утворюються вищий і найвищий ступені порівняння прикметника?*
7. *Які групи якісних прикметників не утворюють ступені порівняння? [2, с. 106-108]*
8. *Яка різниця між поняттями «мовна професійна компетенція», «мовленнєва професійна компетенція» і «комунікативна професійна компетенція»?*
9. *Який взаємозв'язок, на вашу думку, між морфологічними нормами української літературної мови, зокрема використанням прикметника, і комунікативною компетенцією майбутніх фахівців сфери мистецтвознавства?*

Активізувавши опорні теоретичні знання, студенти пригадують правила, пов'язані із функціонуванням прикметника у сучасній українській літературній мові, встановлюють зв'язок між цими правилами та нормами і тим, як оволодіння ними сприяє підвищенню комунікативної компетенції загалом і фахової комунікативної компетенції – зокрема. Для збагачення мовлення студентів пропонуємо виконати такі вправи.

Завдання 1: введіть прикметники у словосполучення або речення, пояснивши таким чином різницю у їх значенні і використанні.

Взірець: срібний – сріблястий: срібні прикраси не радять носити разом із золотими // нічне озеро було сріблясте від місячного сяйва.

Авангардний – авангардовий – авангардистський; кольоровий – колірний; ф'ярбовий – фарбувальний; знаковий – значний; композиційний – композитний; кристалічний – кришталевий; водяний – водний; мальовничий – малювальний; таємний – таємничий; символний – символічний; пам'ятний – пам'ятковий – пам'ятниковий; ефективний – ефектний; мозаїковий – мозаїчний; сталевий – сталистий – стальний; оксамитовий – оксамитний; металевий – металічний; модний – модельний – моделювальний; хутряний – хутровий; тканий – ткацький; квітковий – квітчастий; стильний – стильовий – стилістичний.

Завдання 2: трансформуйте словосполучення за взірцем. Усно поясніть вибір прикметника й особливості його правопису.

Взірець: ілюстрація в книжці – книжкова (а не книжна) ілюстрація.

Мистецтво графіки; мислення образами; музей краєзнавства; краєвид Карпат; сюжет із релігії; скульптура з гіпсу; полотно в стилі імпресіонізм; традиції Європи; мереживо, виготовлене вручну; правила стилю; сервіз для чаю; аромат хвої; основа з фанери; інкрустація перламутром; фарба з воску; мотиви Сходу; витинанка з паперу; крамниця сувенірів; прикраси для ялинки; атмосфера свята; тарілка з кераміки; тканина одного тону; папір для копіювання; тематика казок; тло у смужки; візерунок із квітами; одяг для зими; будинок за містом; майстерня вдома; вироби з бісеру.

Завдання 3: зі словосполучень утворіть складні прикметники, поясніть їх написання. Слова можна міняти місцями.

Взірець: коричневий шоколад: шоколадно-коричневий або коричнево-шоколадний.

Молочний буришин, жовтий лимон, біле молоко, сіра сталь, білий сніг, жовта солома, густа синява, вічна зелень, сірий асфальт, сліпуча білість, блідий бузок, руда цегла, блакитний барвінок, синя волошка, темна вишня, білий глянець, зелена оливка, червоне вино, коричнева гірчиця, зелений смарагд, яскрава синь, чиста білизна, чорний оксамит, гаряча жовтизна, ніжний персик, червоний вогонь, яскрава зелень, сірий попіл, брунатна кава, бірюзова блакить, фіолетовий аметист, червоний рубін, пурпурова кров, яскрава помаранча.

Завдання подібного типу спонукатимуть студентів художніх спеціальностей до більш вдумливого використання прикметників в усному і писемному мовленні із врахуванням усіх особливостей їх семантики та специфіки контексту, а також дадуть можливість пригадати правила написання прикметників разом, окремо чи через дефіс (зокрема, вправи 2, 3 і 4, яку пропонуємо далі).

Завдання 4: перепишіть, опустивши ризики. Поясніть орфограми.

Архітектурно / будівельний, чорно / білий, рекламно / видавничий, художньо / поліграфічний, темно / жовтий, прямо / кутний, криваво / червоний, мало / художній, образо / творчий, ткацько / обробний, екстра / модний, коричнево / рудий, проектно / конструкторський, надзвичайно / невибагливий, матово / чорний, неймовірно / стильний, яскраво / малиновий, приглушено / оранжевий, художньо / документальний, мистецтво / знавчий, дерево / переробний, різно / стильовий, мало / габаритний, тепло / ізоляційний, само / робний, різно / кольоровий, фігуративно / абстрактний, виключно / простий, всесвітньо / відомий.

Враховуючи те, що серед прикметників багато слів іншомовного походження, особливо серед професійної прикметникової лексики фахівців художніх спеціальностей, доречними будуть і такі вправи (на зразок завдань 5 і 6), виконання яких має на меті досягнення кількох цілей, зокрема: а) активізація фонових (професійних і загальнолюдських) знань студентів; б) збагачення їхнього активного словникового запасу додатковою лексикою; в) поглиблення й наочна ілюстрація знань про диференціацію якісних і відносних прикметників, а також про особливості категорії ступеня вияву ознаки якісних прикметників; г) вдосконалення навичок роботи зі словниками та іншою довідковою літературою.

Завдання 5: до прикметників іншомовного походження доберіть українські відповідники.

Алфавітний, аналогічний, візуальний, експозиційний, декораторський, демонстраційний, ексклюзивний, ефективний, ефектний, канонічний, комфортабельний, контрастний, контурний, креативний, ландшафтний, орнаментальний, процентний, пропорційний, потенційний, реставраційний, тактильний, текстильний, хроматичний, шаблонний.

Завдання 6: 1. Встановіть співвідношення між прикметниками, утвореними від назв дорогоцінного й напівдорогоцінного каміння, і відповідними прикметниками на позначення кольору, відтінку чи насиченості кольору.

2. Поясніть, чому ступені порівняння серед наведених утворюють тільки окремі прикметники другої колонки.

<i>Бірюзовий</i>	<i>Матово-білий</i>
<i>Смарагдовий</i>	<i>Блискучий</i>
<i>Рубіновий</i>	<i>Червоний</i>
<i>Агатівий</i>	<i>Яскраво-зелений</i>
<i>Буштиновий</i>	<i>Блакитний</i>
<i>Сапфіровий</i>	<i>Прозорий</i>
<i>Перлинний</i>	<i>Фіолетовий</i>
<i>Гранатовий</i>	<i>Зелений</i>
<i>Аметистовий</i>	<i>Темно-червоний</i>
<i>Аквамариновий</i>	<i>Зеленувато-блакитний</i>
<i>Кришталевий</i>	<i>Чорний</i>
<i>Малахітовий</i>	<i>Сріблясто-білий</i>
<i>Кораловий</i>	<i>Синій</i>
<i>Перламутровий</i>	<i>Золотисто-коричневий</i>
<i>Алмазний</i>	<i>Яскраво-червоний</i>

Такі вправи студенти можуть виконувати як самостійно, так і за допомогою словника іншомовної лексики. Враховуючи це, подібні завдання доречно поділяти на різні рівні складності, відповідно їх оцінюючи (вищий бал – завдання виконано самостійно, нижчий – завдання виконано зі словником).

У зв'язку з тим, що значні труднощі для студентів-нефілологів становлять завдання, пов'язані із розподілом прикметників на лексико-граматичні розряди, утворенням правильних форм вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників, а також вмінням виокремити серед якісних прикметників ті, які через семантичні та структурні фактори не утворюють ступені порівняння, для поглиблення й удосконалення знань пропонуємо ряд вправ різної складності, покликаних сприяти виробленню вмінь і навичок правильно користуватися українською мовою, піднесенню рівня як загальномовної, так і фахової мовної культури майбутніх спеціалістів.

Завдання 7: випишіть якісні прикметники, які не можуть утворювати ступені порівняння, вкажіть причини відсутності форм ступенів вияву ознаки таких прикметників.

Білосніжний, нескінченний, білий, пречудовий, живий, червоно-білий, холодний, чорно-білий, ранній, модний, ультрафіолетовий, попелястий, цеглястий, гарний, жовтавий, активний, салатівий, тонкий, широчезний, кваліфікований,

заширокий, дрібнесенький, жовто-блакитний, колоподібний, бордовий, теплий, міцний, супермодний, янтарний.

Завдання 8: *випишіть наведені словосполучення у три колонки: а) з якісними прикметниками; б) з відносними прикметниками; в) із присвійними прикметниками; г) з перехідними явищами між розрядами прикметників.*

Теплий колір, натуральне дерево, розкішна класика, творча ідея, святкова деталь, батьківська хата, ілюзорне освітлення, невичерпна фантазія, унікальна різьба, високий мольберт, скульпторів інструмент, прозоре скло, яскраве світло, різдвяний декор, м'який оксамит, знаменита фреска, блискучий лак, гармонійне поєднання, порцеляновий підсвічник, доччина сукня, італійські меблі, японська тематика, акварельні фарби, олійна картина, дерев'яні сходи, материні прикраси, цікавий задум, свіжий погляд, яскравий зразок, молодий художник, складний жанр, скляний стіл, цегляний будинок, журнальний столик, символічна статуетка, англійський стиль, килимове покриття, кольоровий калейдоскоп, вертикальні жалюзі, силіконовий клей, плетений шарф, мамина хустка, функціональна прикраса, зручна форма, старовинна ікона, дитяча кімната, традиційний інтер'єр, густа фарба, складний орнамент.

Завдання 9: *проаналізуйте правильність уживання прикметників. Відредагуйте речення.*

1. Після реставрації музей став більш затишніший. 2. Більш частіше назва барви має асоціативніший характер. 3. Марку фірми значно найчастіше називають фірмовим знаком. 4. Шерстяний одяг тепліше і затишніше, ніж синтетичний. 5. Композиція – самий важливий елемент художньої форми. 6. Стаж його роботи в ательє не більше чотирьох років. 7. Для дизайнера пошук найбільш конструктивно найвдалішої, функціонально найдоцільнішої та водночас естетично самої привабливої форми складає основу його діяльності. 8. У сучасному дизайні інтер'єру найбільш ультрамодними є вітражі. 9. Контрастні кольорні пари при їх суміжнішому поєднанні підсилюють інтенсивність одна одної. 10. Цей камінь має зеленкуватіший, смарагдовіший відтінок, ніж інші.

Закономірним підсумком практичного заняття або доречною формою домашнього завдання, покликаних закріпити й узагальнити набуті знання і навички, будуть наступні вправи: комплексне завдання 10 і творче – 11. Обидва вони базуються на текстах, які закономірно є кінцевим продуктом усного чи писемного професійного мовлення, тому виконання вправ такого характеру сприятиме актуалізації знань, отриманих на заняттях із профільних дисциплін, а також кращому формуванню вмінь і навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері. У завданні 10 уже готовий текст запропоновано студентам, у завданні 11 – його необхідно змоделювати, належно оперуючи фаховою термінологією і дотримуючись норм української

мови, тому ці завдання відрізняються рівнем складності і критеріями оцінювання. Порівняймо:

Завдання 10:

1. **Перепишіть текст, опустивши риски. Усно поясніть орфограми.**
2. **Випишіть окремо якісні і відносні прикметники.**
3. **Для якісних прикметників утворіть синтетичну й аналітичну форми вищого і найвищого ступенів порівняння.**
4. **З'ясуйте походження і значення виділених слів (див., напр.: [3]).**
5. **Визначте самостійно значення і походження таких назв кольорів (і відповідних фарб), як сепія, хакі, електрик, охра, фрез, кармін, ультрамарин, маренго, сієна. Введіть ці лексеми у речення.**

...Мерехтіння сонячно / жовтого суцільного тла у вируванні гарячих іскор лягало на свідомість піднесеним заспокоєнням. Колір плив і мінився з темно / жовтого до світлішого, набираючи чимдалі / більшої напруженості у злетах темно / блискучих іскор, що все повніше охоплювали мерехтінням золотисто / жовте тло.

Жовтий колір переходив у темно / жовтий, мінився на жовто / гарячий, яскраво / помаранчевий, перетворювався на світло / брунатний, аж врешті одна з іскор пробила опукле тло і з нього вдарила спершу тонка, а потім чимдалі сильніша і ширша цівка густо / синього, яка, мішаючись із жовтим, виявлялась зеленою, але синє **індиго** рвалося вже з-за жовтого чимдалі могутніше, вже розтікалася вусібіч оливно / важка синява, облямована по краях тим смарагдово / зеленим, що народилося від суміші жовто / синього, однак усередині цих зелено / синіх озер лишалася синьо / блакитною, манливо / мрійною, безмежною...

...За цілком / стуленими повіками вирувало червоне полум'я, палахкотіло і блискало променями, міняючись гамою усіх **бордово** / червоних відтінків, переливаючись з блідо / рожевого, темно / оксамитового, повного **пурпуру** у тепло / червоному світлі при / західного сонця.

...Вибух стався несподівано і бурхливо. Густо / чорна фарба потекла з одного променя, аспидно / чорна, вона перетинала рожеву червонявість передвістям кінця, і вже попри всі настрої, попри бажання й далі залишатися у звичному фоні червоно / гарячої гами, чорні патьоки заливали червоне тло, нагадуючи про час і простір, і в контрастності своїй творили іншу прекрасну і неповторну картину завершення буття і пошуку нового, видобуття зсередини повної правди, в якій змішувалось усе, але лишалися незмішаними два яскраві кольори, дві головні барви життя – червоне і чорне (За Ю. Покальчуком).

Завдання 11. «Малюнок словом»: у певному функціональному стилі української літературної мови (науковому, публіцистичному, розмовному чи художньому) опишіть як фахівець запропоновану вам ахроматичну репродукцію художнього твору, уявивши її в кольорі. Дотримуючись правил орфографічних, лексичних, морфологічних, стилістичних та інших норм, використовуйте у своєму описі максимальну кількість прикметників. Порівняйте «забарвлений» вами художній твір з оригіналом.

Для того, щоб студенти успішно виконали запропоноване творче завдання 11, їм необхідно роздати чорно-білі роздруковані фотографії. Це можуть бути репродукції відомих художніх творів (приміром, для студентів спеціальностей «образотворче мистецтво», «декоративно-прикладне мистецтво» чи «графічний дизайн»), фотографії класичних або сучасних інтер'єрів (для студентів спеціальності «дизайн інтер'єру») чи фотографії колекцій одягу відомих модельєрів або, скажімо, українського національного вбрання (для представників спеціальності «моделювання одягу»). Така диференціація роздавального матеріалу спрямована на оптимальне виконання вправи, адже одне із завдань української мови за професійним спрямуванням – формування **професійної** комунікативної компетенції, отже, слід брати до уваги майбутню спеціальність студентів і ступінь володіння ними фаховою термінологією. Крім того, для підвищення мотивації студентів до виконання такого завдання й активізації навчальної діяльності можна застосувати інтерактивні методи, наприклад: у групі спеціальності «образотворче мистецтво» студенти самостійно діляться на підгрупи за уподобаннями і «розмальовують словом» різні художні твори (натюрморт, пейзаж, портрет, марину тощо). Після цього влаштовується «конкурс художніх робіт» і визначаються переможці у кожній підгрупі і в цілій групі.

Оцінювати творче завдання «Малюнок словом» необхідно комплексно, враховуючи рівень дотримання студентами орфографічних (правопис складних прикметників), лексичних (відповідний вибір прикметника), морфологічних (ступенювання прикметника тощо) і стилістичних (доречність і правильність моделювання професійного тексту у певному функціональному стилі) норм. Додамо також, що через високий рівень складності подібного творчого завдання його можна виконувати по-різному: або на практичному занятті (групова чи самостійна робота студентів – у сильнішій академгрупі), або як домашнє завдання (попередньо потренувавшись разом на практичному занятті – у слабшій академгрупі).

Як бачимо, для досягнення основної мети української мови за професійним спрямуванням («сформувати у майбутніх спеціалістів професійно зорієнтовані уміння і навички досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері» [6, с. 15]) необхідно пропонувати різновекторні за формою, змістом і складністю завдання, які дадуть змогу студентам не лише практично оволодіти правилами використання прикметника, а й розвинути вміння послуговуватись словниками різних типів (орфографічним, термінологічним, словником іншомовних слів тощо), удосконалити інтегроване володіння орфографічними, лексичними, морфологічними і стилістичними нормами сучасної української літературної мови, виробити здатність до самоконтролю за дотриманням мовних норм у професійній комунікації.

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Горпинич. — К.: ВЦ «Академія», 2004. — 336 с.
2. Джочка І. Ф., Ципердюк О. Д. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Збірник вправ : [навч. посібник] / Ірина Джочка, Оксана Ципердюк. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. — 372 с.
3. Коваль А. П. Слово про слово / А. П. Коваль. — К.: Рад. школа, 1986. — 384 с.
4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман [та ін.] ; за редакцією М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2004. — 400 с.
5. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. / Я. Радевич-Винницький. — К.: Знання, 2006. — 291 с.
6. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. — 2-ге вид., виправ. і доповнен. / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. — К.: Алерта, 2011. — 696 с.
7. Юрійчук Н. Форми організації навчальної діяльності студентів з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» / Н. Юрійчук // Українська мова і література в школі. — 2010. — № 5. — С. 29—32.
8. Яновицька Н. Граматика як лінгвістична основа формування комунікативного мовлення / Н. Яновицька // Українська мова і література в школі. — 2010. — № 8. — С. 61—65.